

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Katarina Roos

Vetenskapsrådets pilotutvärdering av svensk statsvetenskaplig forskning: förväntas framtidens statsvetare bli stand-up-komiker?

av Katarina Roos

INLEDNING – STATSVETENSKAP I OROLIGA TIDER

Varje morgon vid sju-tiden brukar undertecknads mobilskärm lysas upp av en push-notis från public service. Notisen är vanligtvis en sammanfattning av nattens, och därmed sannolikt också morgonens, viktigaste nyheter. Just den här morgonen lystes skärmen upp redan vid fyra-tiden. Tidpunkten i sig var illavarslande. Push-notiser vid udda tider på dygnet brukar vara liktydigt med dåliga nyheter. Denna gång var det dock inte ett viktigt meddelande till allmänheten (VMA) som fick mobilen att ge ifrån sig en ofrivillig väckningssignal. På skärmen stod att Vladimir Putin meddelat att Ryssland inlett "en militär insats" i östra Ukraina. Det var morgonen den 24 februari 2022 och strax började krigets bilder fylla nyhetsflödet.

Bara någon vecka senare släppte V-dem sin Demokratirapport 2022. De senaste 30 årens demokratisering är nu uttraderad. Antalet länder som klassificeras som liberala demokratier är på samma nivå som 1989 och bara 13 procent av världens befolkning lever i dessa. I rapporten konstateras att tillståndet i världen ser fundamentalt annorlunda ut i jämförelse med för 10 år sedan. Demokratiseringsprocesser har avstannat. Autokratier vinner mark och mer än en tredjedel av jordens befolkning lever under en sådan regim. Det

som beskrivs som toxisk polarisering har ökat liksom antalet länder där yttrandefriheten hotas (Boese mfl. 2022). I början av 1990-talet konstaterade Francis Fukuyama (1992) att den liberala demokratin slutligen segrat, en beskrivning som trettio år senare onekligen förefaller obsolet.

Temat denna gång är dock vare sig Rysslands militära invasion av Ukraina, demokratins bräckliga hälsotillstånd i världen eller den försämrade säkerhetssituationen. Den minst sagt oroväckande händelseutvecklingen kastar långa skuggor som är svåra att förbigå. I oroliga tider som dessa spelar statsvetenskaplig forskning och utbildning en mycket viktig roll i att värna de grundläggande värden som förknippas med ett öppet, demokratiskt samhälle.

VETENSKAPSRÅDETS PILOTUTVÄRDERING AV STATSVETENSKAPLIG FORSKNING 2020–2021

För två år sedan var temat för förbundssidorna (nummer 1, 2020) den förestående utvärderingen av svensk statsvetenskaplig forskning. Under den period som utvärderingen pågick (våren 2020 till våren 2021) var denna ett återkommande tema vid Statsvetenskapliga förbundets styrelsemöten. En grundprincip i pilotmodellen är att lärosätena inte ska belastas mer än absolut nödvändigt under processens gång. Intentionerna är sannolikt goda men bidrog till att frågetecknen var många och svaren få. Styrelsen försökte gemensamt tolka och förstå processen utifrån förutsättningarna. Den internationella expertpanelens slutrapport presenterades, efter viss pandemirelaterad fördröjning, i början av höstterminen 2021. Som tidigare beskrivits här på förbundssidorna (nummer

3, 2021) förberedde Statsvetenskapliga förbundets dåvarande styrelse en skrivelse till årsmötet 2021 som efter behandling sändes till Vetenskapsrådet. I denna framfördes bland annat kritik mot det oklara syftet med och tidpunkten för utvärderingen samt att de kriterier som användes för att värdera forskningens betydelse (impact) inte var kända vid processens början.

När slutrapporten presenterades i början av september 2021 uteblev de stora reaktionerna, möjligen på grund av – eller tack vare – den pågående pandemin. En internetsökning på ”utvärdering svensk statsvetenskaplig forskning” (även i engelsk översättning) genererar få relevanta träffar. Förutom de som leder till Vetenskapsrådets hemsida finns pressmeddelanden vars avsändare får förmodas vara kommunikationsavdelningar vid några av de berörda lärosätena. Enligt dessa har den aktuella utvärderingen visat att den statsvetenskapliga forskningen vid det egna lärosätet bedömts hålla mycket hög kvalitet. Värdeladdade beskrivningar i rubrikraden av typen ”hög klass”, ”i topp”, ”högt betyg”, ”excellent” används för att understryka budskapet om den egna forskningens förträfflighet. Att utvärderingsresultat används i marknadsföringssyfte är ett intressant fenomen i sig. Syftet var inte att utvärdera statsvetenskaplig forskning på lärosätes- eller institutionsnivå, utan att utvärdera *svensk statsvetenskaplig forskning*. Vad det innebar i konkreta termer var dock inte helt tydligt, vilket skulle kunna vara en orsak till att utvärderingen uppfattades som en utvärdering på lärosätesnivå.

Gissningsvis har många statsvetare förpassat såväl utvärderingen som dess slutsatser till arkivet. Pandemin och händelserna i vår omvärld har sannolikt bidragit till att devalvera såväl de initiala reaktionerna som det mer långsiktiga intresset. Huruvida utvärderingens slutsatser kommer att leda till några förändringar för forskningsämnet statsvetenskap är ännu ovisst. Vetenskapsrådet verkar emellertid nöjda med resultatet av pilotomgången

eftersom modellen nu kommer att användas för en utvärdering av forskningsområdet fysik. Planen är därefter att kunna genomföra en till två utvärderingar per år (Vetenskapsrådet, www.vr.se). Det finns dock anledning att stanna upp och problematisera och reflektera kring några aspekter av utvärderingen.

ETT NATIONELLT SYSTEM FÖR KVALITETSSÄKRING AV FORSKNING – ETT REGERINGSUPPDRAG

Regeringen gav Vetenskapsrådet i uppdrag att utarbeta ett nationellt system för kvalitetssäkring av forskning. Det första förslaget, som presenterades redan 2014, skrotades efter massiv kritik och ett reviderat presenterades 2018. Syfte med den föreslagna utvärderingsformen var att ge en samlad bild av forskningen inom ett specifikt forskningsämne (Vetenskapsrådet 2020). En pilotutvärdering skulle genomföras och valet föll på svensk statsvetenskaplig forskning. En internationell panel bestående av namnkunniga forskare förväntades göra en sammanvägd bedömning av forskningens *kvalitet* (research quality) samt forskningens *betydelse* (impact, genomslag i samhället). Varför valet föll på just statsvetenskaplig forskning är en fråga som bara delvis besvaras i slutrapporten. Det motiveras med att pilotutvärderingen skulle inkludera såväl universitet som högskolor, lärosäten av varierande storlek samt med geografisk spridning över landet. Här hade det dock varit önskvärt med en mer transparent beskrivning av processen samt de överväganden som gjordes. Vilka – om några – forskningsämnen övervägdes men uteslöts och på vilka grunder? Mot bakgrund av att expertpanelen beskriver statsvetenskap som en bred och heterogen disciplin inom vilken en mängd olika forskningsverktyg, metodologier och ansatser tillämpas (Vetenskapsrådet 2021, s. 17) blir frågan om varför just statsvetenskaplig forskning ansågs vara lämplig än mer intressant.

UTVÄRDERINGSPROCESSEN – DATAKÄLLOR OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

De två källor som användes för att mäta forskningskvaliteten i utvärderingen var bibliometrisk data för perioden 2014–2018 samt ett slumpmässigt urval av vetenskapliga publikationer från samma tidsperiod. För att inte belasta lärosätena med förfrågningar, tillhandahöll Vetenskapsrådet såväl bibliometrisk data som relevanta publikationer. De många problem som är förknippade med användning av bibliometrisk data i ett samhällsvetenskapligt ämne som statsvetenskap kommer inte att diskuteras här och inte heller de svårigheter som det kan innebära att göra ett slumpmässigt urval av vetenskapliga publikationer i utvärderingssyfte. De problemen beskrivs förtjänstfullt i rapporten.

I den bibliometriska analysen gjordes en jämförelse med citering av forskning i ett antal jämförbara länder och expertpanelen konkluderade att svensk statsvetenskaplig forskning står sig väl i jämförelse och att den når en bred, internationell publik. Den andra datakällan i analysen bestod av vetenskapliga publikationer. Ett första urval gjordes av Vetenskapsrådet med hjälp av SwePub och genererade en lista med mer än 8 000 publikationer. Urvalet reducerades därefter stegvis utifrån definierade principer. Först selekterades enbart publikationer från de fjorton utvalda lärosätena, därefter skedde selektionen utifrån publikationstyp, publikationsspråk och slutligen publikationsform. Monografier filterades bort, vilket varken motiveras eller problematiseras.

Kvar på listan fanns drygt 3 000 artiklar och bokkapitel, som genomgått peer-review och som författats på antingen svenska eller engelska. I det skedet fick varje lärosäte en

lista på aktuella publikationer och erbjöds möjligheten att stryka publikationer från listan, vilket ledde till att antalet reducerades med omkring 40 procent. Den slutgiltiga listan omfattade närmare 1 900 publikationer, varav den absoluta merparten var artiklar. Från denna lista drogs sedan ett slumpmässigt urval om 285 publikationer som sedermera lästes och bedömdes av 34 granskare. Målsättningen var att varje publikation skulle bedömas av två externa granskare (verksamma utanför Sverige), men ett mindre antal publikationer bedömdes av panelmedlemmar då endast en granskning inkommit. Varje granskare bedömde mellan en och 25 (!) publikationer utifrån kriterier på en femgradig skala.

I rapporten hävdas vikten av att granskarna hämtades från andra länder för att så långt som möjligt sträva efter ”’unbiased’ assessment”, men trots det anonymiserades inte artiklarna inför granskningen. Denna omständighet nämns dock bara i förbifarten i en parentes (Vetenskapsrådet 2021, s. 33) och hade med fördel kunnat motiveras och problematiseras. Granskarna värderade varje publikation utifrån kriterier på en femgradig skala.¹ Kriterierna avser att mäta ”the value of the contribution to understanding for political science scholars anywhere in the world” (Vetenskapsrådet 2021, s. 34). Fler än hälften, omkring sex av 10 publikationer, värderades olika av de två bedömnarna, men panelen tröstar sig med att majoriteten av värderingarna ändå ligger nära varandra på skalan. I cirka 12 procent av publikationerna gjorde emellertid bedömnarna mycket olika bedömningar av forskningskvaliteten, vilket i praktiken betyder att skillnaden var större än ett skalsteg. Experterna konstaterar att

1 Unclassified) Quality that falls below the standard of nationally recognised work, or work which does not meet the published definition of research for the purposes of this assessment, 1) Quality that is recognised nationally in terms of originality, significance, and rigour, 2) Quality that is recognised internationally in terms of originality, significance, and rigour, 3) Quality that is internationally excellent in terms of originality, significance, and rigour, but which falls short of the highest standards of excellence, 4) Quality that is world-leading in terms of originality, significance, and rigour. Begreppen ”rigour”, ”originality” och ”significance” beskrevs i korta texter i missivet till granskarna.

statsvetenskap är ett heterogent ämne och att det sannolikt bidrar till att granskare tolkar och förstår kvalitet på många olika sätt. Likväl är den dominerande berättelsen i rapporten den om enighet i värderingen av forskningskvalitet. Här hade det varit önskvärt med en mer transparent beskrivning av processen och att granskningspraktiken problematiserats. Hur valdes dessa granskare ut och vem/vilka gjorde urvalet? Vilken betydelse har det att publikationerna inte anonymiserades? I vilken utsträckning fanns det möjligheter och/eller arenor för granskarna att gemensamt tolka begreppens respektive kriteriernas innebörd? I vilken grad var granskningsprocesserna ensamseglatser?

Den tredje datakällan som användes för att mäta forskningens betydelse var lärosätenas egna fallbeskrivningar av forskningens betydelse (impact). De senare är ”goda, lärorika exempel för utveckling och lärande”. Det är den samlade forskning som av forskarna själva – under den relevanta tidsperioden – bedöms ha haft betydelse eller genomslag utanför akademien. I detta skede av processen involverades forskare vid de aktuella lärosätena. Varje lärosäte inkom med en till fem fallstudier och totalt behandlade expertpanelen 46 fallstudier (Vetenskapsrådet 2021, s. 43).² Expertpanelen beskriver olika svårigheter med att värdera forskningens betydelse på ett förtjänstfullt sätt. Vetenskapsrådet hade visserligen gett instruktioner för hur dessa beskrivningar skulle skrivas men det fanns inte några på förhand definierade kriterier för bedömning. Expertpanelen utformade ett antal kriterier men kunde konstatera att det var mycket svårt att göra en sammanvägd bedömning utifrån dessa. Panelmedlemmarna tilläts därför att

vikta kriterierna i relation till varandra på ett – som det beskrivs – flexibelt sätt. I något fler än hälften av fallen hade granskarna gjort en samstämmig bedömning men i resterande var granskarna oeniga. I rapportens appendix finns en sammanställning av samtliga bedömningar. Den är inte bara intressant läsning i sig själv utan synliggör också att olika granskare har arbetat på olika sätt. Till varje fallbeskrivning finns en text och såväl omfattningen som formen varierar mellan dessa.

OTYDLIGT SYFTE MED PILOTUTVÄRDERINGEN

I rapporten motiveras pilotutvärderingen med att det i regeringens instruktion till myndigheten ingår att ”utvärdera och bedöma forskningen och dess vetenskapliga kvalitet och betydelse” (§ 1:6) och denna återkommer också expertpanelen till i sina slutsatser. Ett av de mer läsvärda avsnitten i rapporten är det i vilket panelmedlemmarna reflekterar kring sitt uppdrag. I det brev som experterna fick uttrycktes syftet på följande sätt, ”to measure the quality of research in political science in Sweden from an international perspective” (Vetenskapsrådet 2021, s. 56). Experterna konstaterar att uppdraget förvisso är viktigt men att det var otydligt formulerat. Därför presenterar panelen ett antal förslag på *möjliga* eller *tänkbara* syften med att utvärdera forskningskvalitet i den här formen. Det skulle enligt panelen till exempel kunna handla om underlag för resursfördelning av forskningsmedel, ansvarsutkrävande såväl internt som externt, att säkerställa value for money, att uppmärksamma synnerligen bra forskning eller synliggöra utvecklingsområden i forskning, eller att ge återkoppling till forskarsamhället.

2 Sju kriterier användes för att bedöma fallstudiernas kvalitet (skribentens översättning från engelska). Huruvida fallstudierna hade: 1) attraherat forskningsmedel, 2) hade rapporterats i media och/eller sociala media, 3) var ett resultat av kollaboration och/eller i samtal med offentliga institutioner, 4) var ett resultat av och/eller i dialog med och/eller presenterats för någon civilsamhällsorganisation, 5) resulterat i andra typer av offentlig presentation såsom till exempel installation vid museum, 6) tydligt kopplade samman den ansvariga forskarens arbete med det samhälleliga genomslag som det hade, 7) potentialen för ytterligare samhällelig påverkan, policy eller politisk debatt. Dessa kriterier skulle sedan ges en numerisk, sammanfattande bedömning på en femgradig skala, o) Poor, 1) Moderate, 2) Good, 3) Very good samt 4) Excellent.

Med dessa förslag på syften vill expertpanelen, enligt egen utsaga, stimulera till samtal mellan relevanta aktörer. Panelen menar att syftet med utvärderingen spelar stor roll för processen och därför valde de en specifik tolkning av intentionen som ”a more holistic picture of the state of political science in Sweden” (Vetenskapsrådet 2021, s. 56). Det är också utifrån den valda tolkningen som panelens sedan ger rekommendationer till regeringen, Vetenskapsrådet, lärosäten, institutioner samt statsvetare. Mellan raderna kan skönjas att just syftet med att mäta forskningskvalitet upptog en stor del av panelens tankar och tid.

Ett annat tänkbart syfte som panelen identifierar är att forskning av hög internationell kvalitet stärker Sveriges konkurrenskraft på en global marknad. Det finns beskrivningar av hur statsvetenskaplig forskning ”helps keep Sweden on the map ... making the country a site for the production of high-quality scholarly output” (Vetenskapsrådet 2021). Forskning beskrivs i termer av produktionsprocesser. De vetenskapliga publikationer som används som underlag för analys beskrivs som produkter och ”standardprodukten” är en genomsnittlig sådan (Vetenskapsrådet 2021, s. 39). De kan också noteras att tre typer av datakällor som utgjorde underlag för analys, refereras till som ”evidence” och ”streams of evidence” (Vetenskapsrådet 2021, s. 24, s. 43).

Trots att utvärderingen riktas mot svensk statsvetenskaplig forskning görs också analyser på lärosätetsnivå. Kanske menade panelen att en ”mer holistisk bild av svensk statsvetenskaplig forskning” måste omfatta såväl helhet som delar, men relevansen av lärosätetsanalyser kan diskuteras. Panelen reser frågan om och i så fall vilken betydelse det har att föremålet för utvärdering var *svensk statsvetenskaplig forskning* och inte den *forskning som utförs av statsvetare i Sverige* (Vetenskapsrådet 2021, s. 57, min kursivering). Panelen menar att detta är en rättvisefråga som måste klargöras ifall modellen ska få fortsatt tillämpning. Det handlar konkret om

de vetenskapliga publikationer som användes som underlag för utvärderingen och som var samförfattade med forskare verksamma vid andra lärosäten i eller utanför Sverige, och hur dessa bör värderas. Mer tillspetsat kan frågan omformuleras: Äras den som äras bör?

NOTERINGAR, REFLEKTIONER OCH SLUTLIGEN EN ÖGONBRYNSHÖJARE

Syftet och värdet av den här typen av utvärdering går definitivt att problematisera, men nu är pilotutvärderingen genomförd och det finns lärdomar även för svensk statsvetenskap. En sådan handlar om vilka publikationskanaler som (inte) används. I den bibliometriska analysen redovisas vilka tidskrifter respektive förlag som de utvalda 1 900 publikationerna fanns publicerade i, varav majoriteten finns med på norska listan.

Expertpanelen reflekterar en hel del kring betydelsen av att processen inte fick belasta lärosätena mer än absolut nödvändigt. Lärosätena blev egentligen först involverade vid sammanställningen av bruttolistan över vetenskapliga publikationer och i framtagandet av fallstudier. Möjligheterna för forskare att gemensamt tolka och förstå processen och de förväntningar som fanns inbyggda i den, var således begränsade. När utvärderingsprocessen särkopplas från forskningspraktiken finns en risk för att varken processen eller resultatet av den upplevs som relevanta av forskarsamhället. Vetenskapsrådet har dock beslutat att bibehålla upplägget och skriver på sin hemsida att ”modellen innebär en minimal arbetsinsats för lärosätena och är utformad så att utvärderingarna kompletterar andra insatser som görs för att utveckla svensk forskning” (Vetenskapsrådet, www.vr.se).

I Vetenskapsrådets instruktion beskrivs behovet av mer kvalitativt orienterad utvärdering av forskningskvalitet och utvärderingen av vetenskapliga publikationer och fallbeskrivningar presenterades som ett svar på ett sådant behov. Den kvalitativa ansatsen sträckte sig emellertid bara en bit eftersom värderingarna av varje enskild

artikel respektive fallbeskrivning i slutändan kondenserades (reducerades?) till ett numeriskt värde. Det är förvisso i enlighet med konventionerna och kanske det praktiskt möjliga, men att granskningen ändock i slutändan värderas i numeriska termer förefaller en smula paradoxalt, för att inte säga komiskt. I utvärderingen av forskningens kvalitet tillämpades en skala där skalstegen motsvarades av olika antal stjärnor. Detta kan betraktas som en kuriös detalj i sammanhanget, men frågan är i vilken mån det var ett medvetet val och vad det i så fall är ett uttryck för? Ville experterna i panelen signalera att utvärdering av forskningens kvalitet är något som är väsensskilt från utvärdering av forskningens betydelse, eller var det bara slumpen som gjorde att den sammanvägda bedömningen uttrycktes i antal stjärnor istället för numeriska värden?

Den sammanvägda bedömningen av såväl bibliometriska data och vetenskapliga publikationer som av fallbeskrivningarna av forskningens betydelse redovisas i form av medelvärden. För många år sedan arbetade jag som kvalificerad utredare på en forsknings- och utvecklingsavdelning på en statlig myndighet och hade förmånen att få arbeta tillsammans med en grupp mycket kompetenta statistiker. Gruppen leddes av avdelningschefen för statistikenheten vid samma myndighet. Första gången jag presenterade ett utkast till en gemensam rapport som byggde på analyser av ett stort datamaterial spända avdelningschefen ögonen i mig. Hennes budskap var lika kortfattat som det var glasklart, medelvärden som redovisas med två decimaler ger läsaren ett intryck av hög precision i skattningen, en precision som sällan eller aldrig är möjlig vid analyser av självrapporterade data. Nästa gång jag presenterade utkastet var medelvärdena avrundade till heltal. Expertpanelen förefaller inte ha gått i samma stränga skola, för i rapporten redovisas medelvärden med två decimalers precision, vilket i min bok signalerar robusta skattningar. Säkerheten i dessa är dock avhängigt urvalet, och redan

att definiera och avgränsa totalpopulationen av publikationer ur vilket urvalet skulle dras var en utmaning. När sedan urvalet fördelas på lärosäten bygger analyserna på få observationer (publikationer eller fallstudier), ibland en enda. Skulle samtliga medelvärden avrundas, vilket vore rimligt, skulle resultatet bli mellanmjölslikt. Forskningskvaliteten vid de allra flesta av de utvalda lärosätena skulle framstå som ungefär lika hög med något enstaka undantag där den skulle framstå som något högre.

Att mäta forskningens betydelse i termer av samhällelig påverkan är lovvärd men problemen med detta är många och kanske var det också en av huvudanledningarna till att det behövdes en pilotmodell. Hur kort- eller långvariga bör till exempel effekterna vara? Expertpanelen konstaterar att forskningen ofta har betydelse långt efter att den genomförts. De identifierar en förstärkt koppling mellan forskning och högre utbildning som central för att sprida och omsätta genomförd forskning. Att undervisande lärare också är aktiva forskare och att den kurslitteratur som används är grundad i aktuell och relevant forskning är naturligtvis helt centralt, men hur mäter man forskningens betydelse i ett sådant sammanhang? Sällan har väl forskning så stor betydelse som i utbildningssammanhang, men lärande är komplexa processer som är svåra att synliggöra, än svårare att mäta och som gärna låter vänta på sig.

I rapporten problematiseras olika typer av samhälleligt genomslag och det framgår att det inte enbart handlar om att omsätta, kommunicera och/eller sprida forskningsresultat, utan också om att samskapa och involvera aktörer utanför akademien i forskningsprocesser. Trots det berörs aktionsforskning mycket kortfattat i rapporten, kanske för att bara ett fåtal av fallstudierna beskriver den typen av samskapande forskningsprocesser? I det avsnitt där olika kommunikationskanaler för spridning och omsättning av forskning diskuteras får svensk statsvetenskap kritik för att kanalerna i huvudsak är traditionella sådana.

Här finns också en ögonbrynshöjare med referens till den smått kryptiska titeln på denna omgång av förbundssidorna. Panelen rekommenderar nämligen att svenska statsvetare bör utforska nya kanaler, till exempel olika performance-aktiviteter såsom exempelvis stand-up comedy eller museala installationer som medel för samhälleligt genomslag. Svenska statsvetare behöver bli mer kreativa och kanske till och med roliga(re), således. Kommer månne morgondagens curriculum vitae att innehålla poster som beskriver stand-up-turnéer eller performance-aktiviteter?

Katarina Roos är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
E-post: katarina.roos@umu.se

REFERENSER

- Boese, Vanessa A., Alizada, Nazifa, Lundstedt, Martin, Morrison, Kelly, Natsika, Natalia, Sato, Yuko, Tai, Hugo & Lindberg, Staffan I., 2022. *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*. Göteborg: Varieties of Democracy Institute (V-Dem).
- Fukuyama, Francis, 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Vetenskapsrådet, 2020. *Metoder för att analysera samverkan och samhällspåverkan*.
- Vetenskapsrådet, 2022. *Quality and impact of research in political science in Sweden. A pilot evaluation*.
- Vetenskapsrådet, 2022. Hemsida. <https://www.vr.se/analys/vi-analyserar-och-utvarderar/nationella-utvarderingar-av-forskningens-resultat.html>. Hämtad 2022-03-13.